

Питање о носиоцима тога покрета и те културе не може се дефинитивно дати, али према досадашњим испитивањима само се може одредити простор између словачко-угарско-југословенске границе на средњем Дунаву као колевка те културе.

Исто тако је тешко одговорити на питање о времену тих утицаја. Међусобних утицаја између севера и југа је било и раније. Тачним процењивањем јахача на цртежима са стена из бронзаног доба V може се делимично датовати време, јер на северу раније није познато јахање, иако је коњ постојао.

На крају писац укратко даје резултат своје студије и каже, да ако треба ближе упознати биће и значај преисторије, мора постојати уска сарадња не само између преисторичара разних земаља, него и продубљавање односа између доста нам познатог античког југоистока Европе и севера.

A. Цермановић, Београд

R. R. BOLGAR, *The Classical Heritage and its Beneficiaries*. Cambridge, University Press 1954, прештампано 1958, стр. VIII—592.

У делу под горњим насловом Bolgar приказује утицаје античке хеленско-римске културе на хиљадугодиште између 700 и 1700 г. нове ере. При томе послу, који указује на античке основе европске културе, аутор настоји да пружи нешто шири поглед и обухвати нешто више области но његови малобројни претходници који су се подухватили великог посла да дају преглед готово целокупног античког утицаја и историјат изучавања антике у Европи. Уствари, ту се могу поменути само два таква рађа од вредности и значаја. Први је изврсно Sandys-ово дело *History of Classical Scholarship* објављено пре пола века (1903—1908), које је по богатству и поузданости сакупљеног и обрађеног библиографског материјала и данас још ненадмашено, али често не поклања довољно пажњу целокупној слици и општим тенденцијама развитка у појединим раздoblјима. Друго велико дело сличних квалитета посвећено је изучавању античког утицаја на целу средњовековну и нововековну западноевропску књижевност, и први пут је објављено 1949. То је књига *The Classical Tradition, Greek and Roman Influences on Western Literature* од G. Highet-a, које је, слично Bolgar-овој, већ и наново прештампована, што говори довољно јасно колико су потребни овакви озбиљни покушаји синтезе у овој области науке.

Bolgar у своме раду узима у обзир не само књижевност већ и философију, право, медицину, васпитање, и његово излагање није ограничено само на западну Европу, већ је цело друго доглавље посвећено и византијском истоку. Тако аутор настоји да да што потпунију обраду своје теме не ограничавајући се уско на један део њен, и само на једну, западну, половину Европе. Управо то што аутор и византијској култури и њеној улози у развитку европске културе поклања пажњу, доприноси већој потпуности његова приказа, и поред неизбежне краткоће и збијености, која, како исгиче амерички реценсент књиге J. Hutton (*Gnomon* 28, 1956, 64), изазива утисак као да су Нићифор Грегора (око 1295—1359) и Плетхон (око 1355—1452) истовременици. Дакако, с обзиром на данашње стање испитивања овакав покушај стварања једног општег прегледа јесте прилично смео. Добро је позната релативна малобројност специјалних студија о античким утицајима на потоње векове, односно чињеница да многа питања из те области још уопште нису обрађивана. Ако се има у виду само књижевност европска, довољно је имати на уму да од времена Kumbacher-ове *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, објављене крајем прошлог века, нема новијег исцрпног приручника и прегледа византијске књижевности. С друге стране *Bibliography of Comparative Literature* Baldensperger-a и Friedrich-a, објављена 1950 г., садржи тек изузетно по коју усамљену студију о утицају античких књижевности на славенске писце, а и многи западноевропски нису још потпуније испитани. Стога је и сасвим разумљиво што се Highet у своме прегледу морао ограничити на западну Европу, мада то значи дати само непотпуну слику античког наслеђа и његове улоге у европској књижевности, старијој и новијој.

R. Bolgar, подухватајући се много шире синтезе, морао је наћи на још више празнина у стручној литератури и недовољно испитаним проблема. Тих

тешкоћа које и данас ометају стварање једног поузданог и довољно прегледа „класичног наслеђа“ у европској култури, аутор је погнуо свестан. Стога у Уводу свога дела и казује (стр. 11) да још није дошло време састављању једног ауторитативног прегледа који би узимао у обзир све чињенице према њиховој релативној вредности и претстављао неку завршну фазу испитивања. Volgar покушава, према сопственом исказу, само да да кратак увод и извештај (introduction account), дело које би, дакле, служило општој оријентацији на овоме пољу историских испитивања. Имају ли се у виду тешкоће које стоје на путу остварењу оваква подухвата, мора се признати да је аутор своју намеру остварио с прилично успеха, и без обзира на то што ће у низу појединачних питања и ставова његова тумачења свакако наићи на критику. Ипак поузданост обавештења што их Volgar-ова књига даје не доводи у питање ни J. Hutton (*Gnomon* 28, 1956, 64—65) који оштро осуђује непотпуност двају опширних додатка књизи: списка грчких рукописа у Италији 15. века и упоредни преглед превода античких писаца из времена пре 1600 г. на енглески, француски, немачки, италијански и шпански језик.

Треба поменути као значајну особеност дела да Volgar настоји да врсту и снагу античких утицаја на европску културу објасни у вези с друштвеним и политичким приликама. То се види и у уводном прегледу „античких основа и позадине“ (background). Ту Болгар нпр. с правом истиче да Илијада и Одисеја у многоме стоје ближе култури полис-а него херојском периоду, чињеницу коју и многи савремени испитивачи књижевности не узимају довољно у обзир, јер су још увек на снази претставе о хомерком песништву што су их створили роман-тичари, служећи се мутним персонификацијама као што је „народни дух који пева“ (der singende или dichtende Volksgeist). Слично Volgar истиче да су култ „ранорепубликанских врлина“ (стр. 22) неговале у првome реду групаице противне монархичком уређењу, које су се од времена Аугустова нашле у опозицији. Али шта уствари значи тврђење да римска књижевност никад није била „a direct expression of contemporary experience“? Како се то може разумети када се има на уму Апије Клаудије, Катон или Граси, Катул, Цицерон или Јувенал? Volgar као да овако тврђење изводи из свога истицања имитативног и традиционалистичког карактера римске књижевности и целе античке књижевности у вековима после Александра. На основу овог става, међутим, морао би Болгар и највећем делу средњовековне књижевности на латинском језику приписати исто такво место „ни на небу ни на земљи“. Шта у тој истој вези треба да значи када аутор каже: „Among the reasons why the Empire failed we ought probably to number the intellectual failure of its educated class. Hampered by their traditionalism and the strict linguistic discipline which they imposed upon their minds, the members of that class could not solve their immediate problems“. Из овакве формулације изађе да би већа слобода, снажљивост и предузимљивост у језичком и терминолошком погледу необично много помогла друштвеној и интелектуалној верушки да реши проблеме које јој је наметало раздобље — тј. провале варвара, промена економике и стварање нових друштвених односа, да би таква еластичност у лингвистичком погледу могла много допринети заустављању процеса „пропадања“. Аутор свакако мисли само на књижевну продукцију и слабу везу књижевне продукције са савременим збивањима коју он постулише, макар да његове речи звуче као да имају и шире значење. Језичко сиромаштво и ропска имитација може код понеког писца и да доведе до стварања папирних, кабинетских дела лишених дубље везе с стварношћу, али цела књижевна продукција једног замашног периода — а такво стање претпоставља Volgar — не губи везу са стварношћу због имитације и традиционализма, а још мање због тобожње „лингвистичке учаурености“, која одатле треба да је произишла. Ако до таква прекида дође он је одраз друштвених прилика, а не резултат недостатка адекватне терминологије да се њоме одговори на питања епохе. Уосталом то су уопштавања која не могу обухватити сву сложеност развитака. Довољно је утврдити да Volgar-ов став о језичком традиционализму књижевности римске царског доба не може у облику у коме га даје никако да се брани, па по свој прилици ни у другом каквом, ако се има у виду нпр. нарочита боја и богатство језика Апулејева или Тертулијанова, да и не говоримо сасвим уопштено о хришћанским писцима који су врло успешно налазили лингвистичке могућ-

ности да искажу и републиканскоме и царскоме Риму непознате или слабо познате појмове и односе. Ово, уосталом, и сам Volgar додирује нешто даље (стр. 26), пошто је у једном отсеку убедљиво показао везу која постоји између мистеријских религија и магије (тј. опадања рационализма) и положаја робова и сиромаша у великим градовима царства. Ту он указује и на различне услове настанка паганске и хришћанске књижевности античке речима: „All the pagan works, with the possible exception of the novels, have their roots primarily in the culture which grew up in the city states. The Christian literature, on the other hand, in spite of its affinities with this pagan tradition, belongs in its deepest essence to the later world of rabbit-warren towns and monster autocracies, to despair born of chaos“. А рана хришћанска књижевност на латинском језику јесте само део римске књижевности и не може се одвојено посматрати, па према томе, све да је и тачно да у паганских писаца не налазимо у царскоме Риму одраз стварности, хришћанска би књижевност и према Volgar-у саме била итекако израз стварности и везана за стварност.

Ових неколико примера из уводног прегледа античке књижевности показују неке добре и слабе стране Volgar-ових тумачења и излагања. Испитивани појединих области, раздобља и предмета којих се дотиче Volgar свакако ће ставити многе примедбе његовим интерпретацијама. Међутим, писац је ипак несумњиво успео да створи оно што је и желео: прегледан и кратак увод и извештај који доноси мноштво тврђих чињеница о утицајима антике на европску културу до 1700 г. Богатији библиографски подаци свакако би и читаоцу који се није бавио проучавањем тих утицаја у тако широком обиму као што га има ова књига омогућили да и сам провери тумачења и извођења Болгарова.

М. Флшар

A. AYMARD et J. AUBOYER, *L'Orient et la grèce antique* (Histoire générale des civilisations, Tome I), Paris 1953. A. Aymard et J. Auboyer, *Rome et son Empire* (Ibid., Tome II) Paris 1956.

Преглед грчке и римске цивилизације, у њеним предњоазиским и медитеранским оквирима, који је André Aymard, професор на Сорбони, дао у првом и другом тому колекције „Општа историја цивилизација“ претставља у много чему леп подвиг.

Данас, када документација свакодневним налазима расте до непрегледних размера а разграђивање помоћних дисциплина и усавршавање њихових метода доводи у раду на историји старог века до све ужих специјализација, врло је тешко наћи човека који може да прати научна истраживања и достигнућа у свим њеним областима и који би се примио да обради у целини историју средоземних земаља, од појаве првих држава у долинама Нила и Еуфрата до пропасти оне највеће државне творевине античког света која је уједињавањем тих земаља под истом влашћу и истом културом унела у историју појам Средоземља. Aymard је то учинио, истина у једном обиму и виду који му је наметала општа замисао колекције намењене ширим читалачким круговима, али на начин који открива продубљено познавање материје коју излаже. Његова ужа специјалност — Aymard је познат у науци по својим одличним студијама из хеленистичког доба — наводила га је бесумње на то да стално проширује, временски и просторно, предмет свог интересовања, јер је хеленизам у неку руку посредник, духовна спона, између старосточних култура и римске цивилизације.

Од средине XIX в. наовамо написано је више добрих, па и изванредних синтеза, различитог карактера и обима, о појединим већим епохама античке историје. Има наравно и дела која са универзалистичког становишта посматрају развитак медитеранских земаља као целину. Утолико је теже чини ми се данас написати, било из грчке или римске, било из историје старог века уопште, дело које би одисало свежином и које би могло да задржи и пажњу стручњака целокупним излагањем а не само новинама у научном апарату. Aymard је то потпуно постигао. Не само због тога што је, према плану серије у коју улазе његове књиге, написао историју цивилизација, а не обичну, хронолошки изложеноу историју античких народа, мада и то, само по себи, подиже вредност његова